

AIVARS KĻAVIS

MANA LITERATŪRAS NOSLĒPUMU ENCIKLOPĒDIJA

4

**Bruņinieks kartona bruņucepurē,
pazudušais Šekspīra galvaskauss
un baroka literatūras dīvainības**

821.174 (075.4)

Kl 232

Grāmatas dizaina un ilustrāciju autore *Gunta Plotka*.

Grāmatas dizainā izmantots fotoattēls no Rundāles pils interjera.

Foto: *Aigars Truhins*.

Aivars Kļavis

MANA LITERATŪRAS NOSLĒPUMU ENCIKLOPĒDIJA 4

Apgāda vadītāja *Vija Kilbloka*

Projekta vadītāja *Bārbala Simsons*

Redaktore *Gundega Sēja*

Korektore *Andžela Berķe, Zinta Stikute*

Mākslinieciskā redaktore *Gunta Plotka*

Maketētāja *Dace Polkmane*

Apgāds Zvaigzne ABC, SIA, K. Valdemāra ielā 6, Rīgā, LV-1010.

Red. nr. L-4392-E.

Šis ir ar autortiesībām aizsargāts darbs. Darba reproducēšana vai jebkāda cita neatļauta izmantošana ir autortiesību pārkāpums. Par autortiesību pārkāpšanu ir paredzēta atbildība Krimināllikuma 148. pantā.

© Aivars Kļavis, 2024

© Literārā apdare, izdevums, mākslinieciskais noformējums,

Apgāds Zvaigzne ABC, 2024

ISBN 978-9934-32-279-2

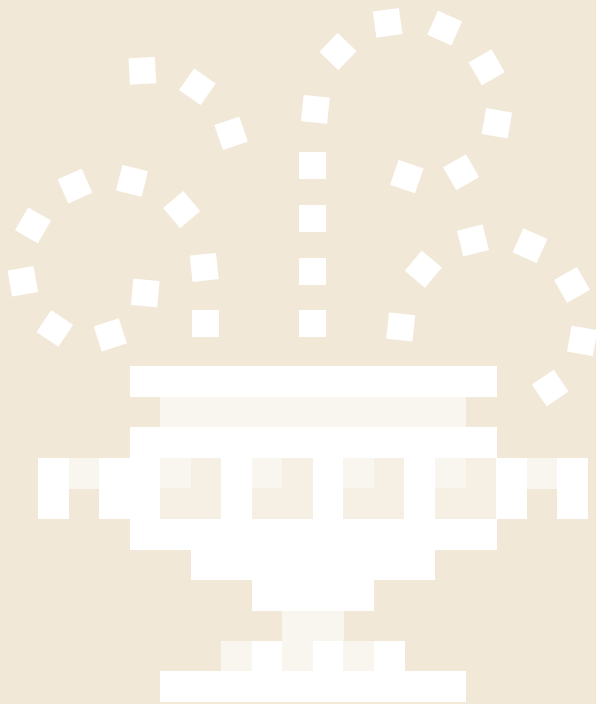
Iepriekšējā, precīzāk, šīs sērijas 3. grāmatā mēs runājām par renesansi. Kad un kā tā radās. Kas bija izcilākie renesanses laika literāti. Par ko viņi rakstīja. Cik daudz par tiem zinām. Kādus noslēpumus un mīklas tie aiznesa sev līdzī kapā, tāpēc, kā tādu puzzle liekot kopā faktus, varam vienīgi mēģināt šīs mīklas atminēt.

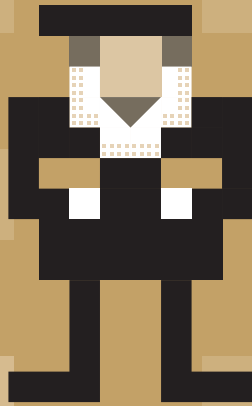
Loģiski būtu, ja tagad pārietu pie nākamā laikmeta. Tomēr izrādās – tas nav tik vienkārši. Kāpēc? Pavisam drīz to noskaidrosim.

Vēl šajā grāmatā noskaidrosim, kas tad īsti radīja literāro žanru, ko mūsdienās sauc par eseju. Runāsim par trako spāņu idalgo no Lamančas donu Kihotu un mēģināsim saprast, kāpēc Servantesa romāns par viņu joprojām ir viens no pasaulē visvairāk izdotajiem literārajiem darbiem. Tomēr galvenais – kā uz renesanses drupām piedzima baroks un kāds tam sakars ar pērlēm, kuras tajā laikā bija ārkārtīgi iecienītas un pieprasītas!

Tiesa, mūsdienās, runājot par baroka varenību un krāšņumu, vispirms nāk prātā tālaika arhitektūra. Arī mūzika. Literatūra nav tik redzama un dzirdama, tāpēc it kā paliek otrajā plānā. Lai gan, pateicoties barokam, arī literatūrā tika pilnveidoti un noslīpēti jauni mākslinieciskie paņēmieni, stili un virzieni. Tieši tāpat kā arhitektūra vai mūzika, arī literatūra tiecās pēc izsmalcinātības.

Ne tikai darbos, bet arī cilvēkā. Daļa no tās ir tipisks sava laika produkts. Tāpēc mūsdienās ar saviem pārspilējumiem šķiet drusku smieklīga. Tomēr daļa izrādījusies apbrīnojami dzīvotspējīga, nenoliedzami ietekmējot visas literatūras attīstību. Piemēram, *elitārismu* jeb darbu radīšanu speciālai, reizēm pat nemaz neesošai un izdomātai sabiedrības *elitei*. Vai arī, mēģinot atspoguļot dzīves traģiskās pretrunas, galu galā nonākdama pie parodijas. Arī tas ir baroks! Tāpat kā atziņa, kas jo īpaši aktualizējas pēdējā laikā, ka nekas nav tik nopietns vai skumjš, lai to nevarētu pārvērst par joku.

Bordo pilsētas mērs, pārticis
muižnieks Mišels Eikēms de Monteņs,
kurš rakstīja esejas, un kāds tam
sakars gan ar Dzejas dienām Latvijā,
gan Bērtuļa nakti Parīzē

Kā noskaidrojām iepriekšējā grāmatā, tiek uzskatīts, ka renesanses pirmsākumi meklējami 13. gs. pirmajā pusē, bet beigas kaut kad 16. gs. vidū. **Patiesībā tā ir tikai viena no daudzām versijām, ko radījis nevis attiecīgais laikmets, bet kas tapušas daudz, daudz vēlāk.** Katra no šīm versijām balstās konkrētos pētījumos un faktos. Tāpēc noteikti ir vērā ņemamas, bet ne absolutizējamas.

Nereti tiek minēti pat konkrēti gadskaitļi. Arī tos pieminējam 3. sērijas grāmatā. Vienīgi aizmirsu pateikt, ka ar tiem jābūt vēl uzmanīgākiem. Piemēram, toreiz jau runājām, ka daļa pētnieku uzskata – renesanse sākusies tieši 1250. un beigusies 1525. gadā. Ne agrāk un ne vēlāk. Bet laika posms starp šiem gadskaitļiem tiek sadalīts sīkākos periodos. *Protorenesanse* (1250–1330), *trečento* (1331–1400), *kvadročento* (1401–1500). Visbeidzot,

augstā renesanse, klasiskais stils jeb zelta laikmets – činkvečento (1501–1525). Lai gan skaidrs, ka ne Dante, ne Petrarca, ne Bokačo, kas šajā laikā dzīvoja un radīja savus darbus, neko par tādu *proto-renesansi* vai *trečento* nebija dzirdējuši un nezināja.

Savukārt kāda cita, ne mazāk populāra, periodizācija renesansi iedala *agrajā renesansē* (1420–1500), *augstajā renesansē* (1501–1530), visbeidzot *vēlīnajā jeb manierismā* (pēc 1530. g.). Acīmredzot arī tās radītāji nemelo. Vienīgi izvirzījuši sev citus kritērijus. Bet nabaga lasītājus aizmirsuši par tiem informēt.

Tāpēc piedodiet, ka arī pats laiku pa laikam ar šīs sērijas grāmatās minētajiem gadskaitļiem jaucu jūsu prātus. Jo gadskaitļi, lai arī svarīgi, nebūt nav galvenais. **Galvenais, ko vajadzētu atcerēties, runājot par dažādu laikmetu periodizācijām, – jebkurš šāds dalījums ir mehānisks jeb mākslīgs. Jo kultūras, tostarp literatūras attīstība patiesībā ir nepārtraukts, savstarpēji saistīts process.** Apmēram tāpat kā visas cilvēces mūžīgais un nebeidzamais ceļš no pagātnes uz nākotni. Kad pārejas no viena laikmeta uz nākamo var būt negaidīti pēkšņas, bet tikpat labi arī ilgstošas un nemanāmas. Vesela mūža garumā, nevis viens konkrēts gadskaitlis.

Tas attiecas arī uz baroku. Literatūras pētnieki uzskata, ka pirmie šī laikmeta darbi radušies ap 1578. gadu Anglijā. Savukārt spāņu Migela de Servantesa romāna “Dons Kihots” 1. daļa iznāca 1605. gadā. Laikā, kad atbilstoši periodizācijai renesanse jau it kā bija beigusies. Tomēr gan Servantess, gan dons Kihots, par kuru runāsim nākamajā nodaļā, nenoliedzami vairāk pieder renesansei nekā barokam.

Par to, ka ar konkrētajiem gadskaitļiem un periodizācijām kaut kas nav īsti kārtībā, uzskatāmi liecina arī cita renesanses literāta un filozofa Mišela de Monteņa piemērs.

1.

Mišels de Monteņs, pilnā vārdā Mišels Eikēms de Monteņs, dzimis 1533. gada 28. februārī netālu no Bordo. Tēvs Pjērs Eikēms cēlies no senas gaskoņu tirgotāju dzimtas, bijis Bordo mērs un par piedalīšanos Itālijas karos saņēmis muižnieka titulu. Savukārt māte – Antuanete de Lopesa – nākusi no turīgas Aragonas ebreju ģimenes. Tātad piedzimstot Mišelam bija viss, ko jebkurš jaundzimušais tolaik varēja vēlēties. Turība, ģimene, muižnieka tituls un augsts sabiedriskais stāvoklis. Vienīgi jāņem vērā, ka toreiz vecāki ar bērniem sāka nodarboties, kad tie sasniedza apmēram septiņu gadu vecumu jeb tā saukto *saprātīgo vecumu*. Pirms tam tos audzināja aukles un citi kalpotāji.

Vēlāk Monteņam pārmeta neiejūtību, jo esejā “Par vecāku pieķeršanos bērniem” viņš raksta: *“Īstai mīlestībai vajadzētu rasties un pieaugt atbilstoši arvien skaidrākajam priekšstatam, kas mums pamazām veidojas par viņiem; un, ja viņi to ir pelnījuši, dabiskajai tieksmei attīstoties līdz ar saprātīgu mīlestību, veidojas patiesa vecāku pieķeršanās bērniem; bet, ja viņi nav mūsu mīlestības cienīgi, tad mums tieši tāpat jāklausa prāta apsvērumiem, nevis dabiskajai sliecībai.”*¹

Diezgan nežēlīgi, vai ne? Tātad vecākiem bērni jāmīl tikai tad, ja viņi ir šīs mīlestības cienīgi, nevis tāpēc, ka tie ir pašu bērni. Mūsdienās tur būtu darbs bāriņtiesai, sociālajiem darbiniekiem vai vismaz psihologiem. Bet sociālie tīkli, to padzirdot, kārtējo

¹ Mišels de Monteņs. *Esejas*. Fragmenti no II un III sējuma. No franču valodas tulkojis Pēteris Zvagulis. R. : Zvaigzne, 1984, 36. lpp.

reizi uzsprāgtu. Tādēļ turpmāko, kur mīlestība pret bērniem tiek salīdzināta ar mīlestību pret mājdzīvniekiem, nemaz necitēšu.

Tomēr jāatceras, ka Monteņs pārstāv savu laiku un tālaika viedokli. Pārmest to viņam nebūtu godīgi. Jo vairāk tāpēc, ka pati eseja, ja to izlasa līdz galam, ir gana humāna un emociju piesātināta.

Tāpēc, pirms runājam tālāk par tās autoru, vajadzētu atcerēties – šis ir žanrs, kurā par darbu var spriest tikai, kad tas pilnībā izlasīts. Nevis vadoties no ievada, atsevišķiem teikumiem vai fragmentiem. Tiesa, vairāk vai mazāk tas attiecas uz jebkuru literāru darbu, tomēr uz eseju jo īpaši.

Mišela tēva audzināšanas metodes krasī atšķīrušās no tolaik ierastajām. Tomēr tās bijušas diezgan ekstrēmas, lai gan rakstnieks viņu sauc par *labāko tēvu pasaulē*. Pirmās latviski iznākušās eseju grāmatas ievadā filozofs Vilnis Zariņš raksta: “*Līdz divu gadu vecumam viņš (ar to domāts Mišels – A. K.) nav audzināts pilī, bet nodots nabadzīgu zemnieku ģimenē. No divu līdz sešu gadu vecumam vecāki ar viņu runājuši tikai latīniski, turklāt mājkalpotājiem bija stingri piekodināts bērna klātbūtnē sarunāties latīņu valodā. No Vācijas speciāli ataicināts audzinātājs – izcils latīnists, kas nav pratis ne vārda franciski.*”¹ Tādējādi par de Monteņa dzimto kļuva latīņu valoda, bet franču valodu viņš iemācījās krietni vēlāk.

Sešu gadu vecumā zēns ticis nodots prestižajā Bordo koledžā, kur tam patiesībā nebija īsti ko darīt, jo mācību iestādes galvenais uzdevums – iemācīt latīņu valodu. Pēc koledžas viņš studējis

¹ Mišels de Monteņs. *Esejas*. Fragmenti no I sējuma. Vilnis Zariņš. *Mišels Monteņs (1533–1592) un viņa laikmets*. R. : Zvaigzne, 1981, 13., 14. lpp.

tieslietas un, iespējams, arī filozofiju Tulūzas universitātē. 21 gada vecumā kļuvis par tiesnesi. Jaunībā bijis ļoti ambiciozs un aizrāvis ar politiku. Lai dēls varētu realizēt savus plānus, tēvs tam nopircis Bordo pilsētas parlamenta, kā toreiz sauca pilsētas augstāko tiesu, padomnieka amatu. Jāsaka, tamlīdzīga amatu pirkšana un pārdošana toreiz bijusi ierasta lieta.

1565. gadā de Monteņs apprecējās. Sieva, vārdā Fransuāza, vīra ģimenē ienāca kopā ar ievērojamu pūru. Tas vairoja ģimenes labklājību. Bet vēl pēc trim gadiem nomira Mišela tēvs. Dēls mantoja visus ģimenes īpašumus, ieskaitot pili, kurā piedzima. Viena no galvenajām tās vērtībām bijis tornis ar tiem laikiem unikālu bibliotēku. Vairāk nekā 1000 dažādu grāmatu. Galvenokārt antīko autoru darbi, lai gan bijušas arī viduslaiku filozofu, teologu un vēsturnieku rakstītās grāmatas. To skaitā aizliegti izdevumi.

1571. gadā, sapratis, ka materiāli ir pietiekami nodrošināts, de Monteņs, pārdevis savu tiesneša amatu, aizgājis pensijā un apmeties pilī uz pastāvīgu dzīvi. Bet gadu vēlāk (pēc citas versijas gluži pretēji – gadu agrāk) savā bibliotēkā sācis darbu pie grāmatas, kas mūsdienās pazīstama ar nosaukumu “Esejas”. Pats rakstnieks vēlāk it kā esot teicis, ka rakstīšanai pievērsies, *garlaicības māks*. Iespējams. Galvenais, **pateicoties tam, tika radīts ja ne gluži pilnīgi jauns, tad absolūti mūsdienīgs literatūras žanrs, ko tā arī joprojām sauc – esejas¹.**

Tāpēc tagad mums uz brīdi jāpamet de Monteņs un jāpievēršas esejām.

¹ Franciski *Essais*.